

Покушавајући да резимирам све оно што је речено у другом кругу ове расправе, ја морам да пођем од онога што је и како је говорио господин Џомић и да се, на жалост, највећим делом на томе и задржим.

Магистар Џомић ми је, наиме, уз остало, замерио и то што нисам одговорио на све његове критичке примедбе и примедбе других аутора из редова СПЦ. Прво што ми је у вези са том примедбом упало у очи јесте оно: «наше критике» и изостанак полемисања «са нама». Иако је у неколико наврата тврдио да нема никаквог оркестрираног напада на мене из редова СПЦ, горње формулације, ипак, упућују на супротан закључак. Очигледно је да он себе види као део једне групе учесника ове расправе, групе која одлучно и храбро брани не само СПЦ, него и историјску истину, од мене и неких других учесника ове расправе, који, по њему, припадају другој групи. Не улазећи у расправу о томе куда овакво гледање на учеснике овог скупа може да води, износим још само утисак да г. Џомић говори тако као да себе сматра лидером, одн. гласноговорником групе којој припада. А управо ми је он тешко замерио шт га доживљавам као званичног представника СПЦ, што ја нисам учинио.

Друго. Оно што је он данас изговорио о мени и мојој књизи, а поготову оно што је раније објавио у «Светигори», «Дверима српским» и на још два места, то ја не доживљавам као праву и озбиљну критику, већ као груб и нецивилизован напад, гарниран масом неистина, клевета и инсинуација. на мој рачун. Иако сам дуго био у дилеми да ли уопште треба одговарати на такву «критику», ја сам, ипак, покушао да то учиним у првом делу свог излагања. Невоља је, међутим, у томе што се на такве примедбе, одн. оптужбе и дисквалификације не може одговорити само са «да» или «не», нити са само две-три реченице, па сам одговарао само на оне најгрубље и за ову расправу најважније. Тако ћу, с обзиром на ограничено време, и сада морати да урадим, остајући дужан одговора и на неке праве критичке примедбе и питања неких других учесника у овој расправи.

Ја сам се, рецимо, понадао да више нећу трошити време око његове крајње произвољне и апсолутно неистините тврдње о некаквој вези између моје књиге и књиге Љубице Штефан из 1996, јер сам у вези са тим дао пун и јасан одговор. Господин Џомић, међутим, не мисли тако. Као да му је мало оно што је о томе раније написао и што је овде изговорио у свом првом излагању, он поново инсистира на тврдњи да је моја

Пише: Предраг Илић
петак, 25 април 2008 21:41

књига плагијат оне коју је написала Љ. Штефан. Он, додуше, данас није поновио све оне клевете и тешке увреде на мој рачун, које је објавио у наведеним гласилима, али је остао при својој основној тврдњи, односно инсинуацији. Не верујући ми да сам књигу Штефанове први пут видео при самом завршетку своје књиге, он ме потсећа на чињеницу да је она била објављена (у виду фељтона и под псеудонимом) још 1989, у католичком «Гласу концила». Како је сигуран да сам ја морао да прочитам тај фељтон и да, још од тада, знам ставове Љ. Штефан о заточеништву епископа Николаја у Дахауу, он скоро тријумфално тврди да «не стоји» моја «прича» о томе, те да је мој наводни плагијат неспоран.

Иако ми је већ мука од чињенице да је мр Џомић данас бар 20 пута поменуо Штефанову и наводну везу између њене и моје књиге, ја, ето, морам још једном да се позабавим тиме.

Најпре о томе да ли сам ја, заиста, морао да имам у рукама фељтон из «Гласа концила» који помиње мр Џомић. Вреди ли, уопште, било шта говорити човеку који тако категорички изјављује да «нико не може» да га «убеди да до Илића и тадашњег СДБ-а није долазио «Глас концила»? Од тог, наизглед, бескорисног напора ја, ипак, не одустајем, због тога што ми је стало да сви учесници ове расправе, као и њени будући читаоци, знају пуну и праву истину и о овој Џомићевој тврдњи.

Покушавајући да одржи и «појача» своју «аргументацију» о мом наводном плагијаторству, мр Џомић се повремено понаша као да је он радио у СДБ-у и као да боље зна моју тадашњу радну и научно-истраживачку ситуацију од мене самог. Због тако неинтелигентног и самоувереног приступа, он прави неке нетачне претпоставке, на основу којих, опет, изводи олаке и потпуно погрешне закључке, одн. оптужбе на мој рачун и рачун моје књиге.

Прва нетачна претпоставка је да су «сви црквени часописи и све црквене књиге свих црква и верских заједница у то време...стизали у тајну комунистичку полицију...». У то време – а треба ли подсећати да је оно непосредно претходило разбијању социјалистичке Југославије – већ је одавно била напуштена тако тоталитарна и ревносна контрола верске штампе и верске издавачке продукције. Поједине установе СДБ су се, додуше, претплаћивале на ту штампу, али не на сву, већ само на ону најзначајнију, посвећујући јој све мању и мању пажњу у односу на нека ранија времена.

Када је у питању мој приступ верској штампи у то време, ситуација је била следећа. Ја сам тада, већ годинама био у Школском центру СДБ ССУП-а, на пословима који нису имали директне везе са праћењем односа између државе и верских заједница. Будући да ме је та проблематика и даље интересовала, пре свега у научно-истраживачком смислу, ја сам молио руководство моје установе да се претплати бар на два-три најпознатија верска гласила у СФРЈ и да ми тако омогући њихово праћење. Та ми молба није била услишена, због наводног недостатка финансијских средстава за те сврхе. Због тога сам се ја сналазио како сам знао и умео. Када ми је финансијска ситуација то дозвољавала, куповао сам ту штампу, а кад није, нисам. Повремено сам је и позајмљивао из некадашње Републичке верске комисије, чији сам био члан, али ми се, на моју велику жалост, дешавало да многе бројеве пропустим. Тако је и могло да се деси да пропустим не само поменути фељтон, него и многе друге за мене важне текстове и информације.

Али, чак да сам тада и прочитао тај фељтон, то не би ништа променило у меритуму овог питања, јер су деценијама пре Штефанове о «Почасном бункеру» и «почасном третману» патријарха Гаврила и епископа Николаја у Дахауу писали многи домаћи и страни аутори. Да је мр Џомић иоле поштен и објективан, он не би смео да превиди чињеницу да сам у својој књизи цитирао текст дахауског логораша Бранка Ђорђевића о томе, још из 1945, а затим и текстове Беџиха Хофмана, из 1946, Јана Домагале, из 1957, Рудолфа Шнабела, из 1966, Ђоке Слијепчевића из 1966. и 1981. и Живана Безића из 1976. Зашто ме, питао сам то већ, мр Џомић није оптужио да сам плагирао неког од тих аутора, него баш Штефанову из 1989, односно 1996.? «Прича», како он каже, о «почасном затвореништву» двојице великодостојника СПЦ у Дахауу није «изум» ни Штефанове, ни мој, већ просто констатовање једне чињенице из њиховог заточеништва, коју је утврдило мноштво поменутих аутора и пре ње и пре мене. Ја сам то цитирао, на уобичајени начин и коментарисао на свој начин. Али се нисам задржао само на томе. Ја сам пронашао и јавности предочио и неке изузетно важне нацистичке документе, у којима се, још 1944. говорило о почасном третману великодостојника СПЦ у Дахауу. Је ли могуће да се мр Џомић не сећа тог мог доприноса утврђивању праве истине, кога, иначе, нема ни код Штефанове, нити код било ког од поменутих аутора? Пошто сам уверен у негативан одговор на ово питање, ја мислим да он довољно говори о његовој необјективности и недобронамерности.

Господин Џомић нема одговора ни на питање како сам ја то могао да напишем књигу од скоро 300 страница на основу једног дела било чије туђе књиге од свега 5-6 страница. Као ни на питање зашто бих се брукао да преписујем нешто што и сам сматрам ненаучном и тенденциозном литературом, када иза себе имам године напорног научно-истраживачког рада и архивску документацију какву Штефанова никада није имала. Његове «приче» о позајмљивању основних теза, терминологије и метода рада и закључивања Штефанове само су логичан наставак већ поменуте и оповргнуте основне тезе о мом наводном плагијаторству. Ја сам, иначе, установио не једну, већ многе битне

Пише: Предраг Илић
петак, 25 април 2008 21:41

разлике између те две књиге, али бих волео када би сви они које интересује моја књига и њена тема, узели ту књигу у руке и сами је упоредили са оном коју је написала Штефанова. Јер, моје је дубоко уверење да су се и мр Џомић и његови истомишљеници овако обрушили на мене и моју књигу, пре свега из страха да би се и њихови верници могли одлучити да је прочитају и да, сами, доносе суд о њеној правој вредности.

Иако сам у првом делу свог излагања одговорио на клевету о некаквој мојој вези са наводним нестанком досијеа епископа Николаја из УДБ-е, одн. БИА-е, мр Џомић инсистира и даље на њој. Ја, међутим, сматрам да она не заслужује ни једну реч више. Као ни његова поновљена нагађања о мом радном статусу и звању. Уместо да конкретно укаже на евентуалне грешке и пропусте у мојој књизи, он, уз горње инсинуације, упорно прича о мојој наводној недобронамерности, нестручности, ненаучном, нецрквеном и антицрквеном приступу Српској цркви, о вештом служењу Љотићевском литературом, о задржавању на «полувековним комунистичким, Љотићевским и усташким неистинама» о односу епископа Николаја и Димитрија Љотића. Посебно ми замера што, наводно, »гурам светог Николаја у идеолошко и политичко наручје Д. Љотића» и што прећуткујем његову (Џомићеву) «обимну полемику са Љотићевцима», као да сам ја писао студију о односима између поменутих личности, а не о заточеништву епископа Николаја и патријарха Гаврила у Дахауу.

Настављајући тим наopakим путем, мр Џомић се јако потрудио да ме прикаже као аутора који не познаје цркву о којој пише, препоручујући ми, наизглед добронамерно, да се бавим неком другом темом и другом институцијом. Одбијајући овај савет, као ограничавање своје слободе научног стваралаштва, питам се зашто је њему толико стало да ме прикаже у горњем светлу, када се ја, колико се сећам, нигде нисам ни хвалио неким својим посебним познавањем СПЦ? И, кад за обраду основне теме моје књиге и није потребно неко специјално познавање те цркве? Али, кад смо већ код овог питања, ја не мислим да је нека велика грешка то што сам једном употребио израз «функционери» за означавање епископа СПЦ, када сам у 99% осталих случајева користио изразе «великодостојници» и «челници»? (Тај се израз никако не може довести у исту равн са изразом «свештеници исламске цркве», како тврди госп. Алексић.) Не мислим да су спорни ни изрази «руководство СПЦ», «портабл-олтар» и сл.? А ако је уопште важно како сам упознавао СПЦ, онда би мр Џомић морао да зна да то нисам чинио само кроз свој професионални ангажман, већ и кроз ангажман у раду некадашње Републичке и (бео)градске комисије за односе са верским заједницама, а највише кроз проучавање дела Никодима Милаша, Николаја Велимировића, Јустина Поповића, Ђоке Слијепчевића, Душана Кашића и многих других аутора из СПЦ, као и кроз читање «Гласника СПЦ», «Богословља», «Православља» и неких других часописа и листова СПЦ. Ако је то био погрешан пут, баш бих волео да чујем за неки исправнији и бољи.

Због бављења горе наведеним дисквалификацијама и инсинуацијама, мени је преостало врло мало времена за коментарисање оних примедби мр Џомића које бар личе на праву критику. Телеграфски речено, није тачно да сам заточеништво двојице великодостојника СПЦ у Дахауу поставио «као централно питање СПЦ од 1941. до данас». Напротив. Већ на првој страници своје књиге означио сам га само као «сегмент» њихове биографије и судбине СПЦ у Другом светском рату. Није тачно да сам «Мемоаре» патријарха Гаврила третирао као свој кључни «црквено-историјски извор», јер сам их у неколико наврата жестоко критиковао. Није тачно да сам намерно прескочио голготу СПЦ за време тог рата. Други део моје књиге почиње баш са подацима о тој голготи. Тачно је да нисам писао о страдању СПЦ у комунистичкој Југославији, али то нисам «прескочио». То питање, једноставно, нема никакве везе са заточеништвом свештеника СПЦ у једном нацистичком логору, па и није било у мом истраживачком видокругу. То што нисам «ни привирио у архив СПЦ» није мој пропуст, већ хендикеп за који не носимо кривицу ни ја ни моји уважени рецензенти. Ја сам покушао да остварим увид и у тај архив, али ми одговорни из њега то нису дозволили. А то како сам надокнадио тај хендикеп нису никакви нови методи истраживања, већ стари и често коришћени у историографији – метод интервјуа и анализе садржаја.

Примедбу о својој великој заступљености у медијима после објављивања књиге не бих ни коментарисао да и у вези са њом мр Џомић није изрекао неколико неистина и ружних алузија. Прво. Ја се заиста не сећам да сам било где и било када изјавио да је моја књига «најоригиналнија», «најбоља» и сл. Друго. Ја први пут сада чујем да ме неко приказује као некаквог мученика, и то већег од поменутих великодостојника СПЦ заједно. Лично се не осећам као мученик, већ само као човек који је грубо и неосновано нападнут због свог научно-истраживачког рада и објављене истине о једном интересантном и осетљивом питању. Треће. Ако је и тачно да сам ја сам изазвао «реакције и критичке осврте» на своју књигу, ја немам ништа против критике. Али оне праве. Научне и стручне. Њој се радујем и захваљујем. Против сам клевета и дисквалификација које би хтеле да се прикажу као критика. Четврто. Као што жалим што ми «Православље» већ годину дана не објављује одговор на напад епископа Атанасија, исто тако ми је жао што «Политика» није објавила реаговање мр Џомића на мој фељтон и књигу (ако је то, наравно, тачно). Да сам консултован по том питању, ја бих, безрезервно, подржао објављивање тог реаговања. И пето. Ако, заиста, не постоји званични став СПЦ о мојој књизи, како се, онда, може разумети одлука Светог архијерејског синода СПЦ да се у «Православљу» објави оно ружно, денунцијантско, писмо Владимира Божовића патријарху Павлу, у коме је извршен још један тежак напад и на моју књигу и на мене лично у штампи СПЦ (а које, иначе, мр Џомић подржава и брани)?

На крају овог свог одговора мр Џомићу морам да кажем да ми његова изјава како он нема ништа лично против мене и да се ми, «у сваком случају, људски ... можемо поштовати» звучи сасвим неискрено и лицемерно. Питам се, наиме, какво је то

Пише: Предраг Илић
петак, 25 април 2008 21:41

поштовање међу нама могуће после свих горе наведених и многих других његових клевета и инсинуација? Ако све то не смета мр Џомићу да ме стварно поштује, мени смета и ја не могу да му узвратим сличном изјавом. Толико сасвим неоснованих и ружних увреда на мој рачун чине ми се непримерним и жалосним за једног свештеника и интелектуалца и за дијалог који смо данас покушали да водимо.

Пошто је већина примедби мр Алексића идентична са примедбама мр Џомића, ја ћу се, овде, осврнути само на ону која се тиче квантитета моје књиге, тј. на констатацију да је у њој «евидентно ново само неких двадесетак страница». Мени је заиста чудно да један историчар може да каже да је једна овако интересантна и осетљива тема, ма како била уска, могла да се обради на само 20-ак страница. На шта би личио тај «чисти текст», питам се, ако он не би садржавао преглед досадашње литературе, пуне најразличитијих теза и закључака? То, међутим, није обично препричавање туђих текстова и закључака, како тврди мр Алексић, већ њихова критичка анализа. Ја сам се трудио да она буде крајње озбиљна, објективна и конструктивна. А да је била неопходна, у то уопште не сумњам ни после ове расправе.

Питам се, даље, како би се озбиљно могло писати о било чијем заточеништву у једном нацистичком логору, ако се, најпре, не би, бар укратко, описао тај логор и његова улога у страдању стотина хиљада противника нацизма из читаве Европе? На крају, зашто бих издвајао судбине обичних свештеника СПЦ у Дахауу, када је и њихово заточеништво, као и заточеништво патријарха Гаврила и епископа Николаја, било интегрални део нацистичке политике према СПЦ и српском народу, а остало је до данас потпуно необрађено? Када, у ствари, боље размислим, ова примедба и није баш много чудна. Њена је права сврха да додатно омаловажи мој дугогодишњи научно-истраживачки рад и његов резултат, по сваку цену и свакаком назови-аргументацијом. Колико такав приступ мојој или било чијој књизи приличи једном професору будућих свештеника СПЦ остављам посленицима те цркве да сами просуде.

Време које ми је преостало покушаћу да искористим за коментарисање примедба и питања које ми је упутио госп. Димитријевић.

Иако је он једини аутор из СПЦ који је признао неке вредности моје књиге, и он је, на жалост, нашао за сходно да најпре упути «низ оштрих речи» на мој лични рачун, па да тек онда говори о књизи. Пошто је у свом данашњем излагању поменуо само неке од тих речи, ја се о њима нећу дефинитивно изјашњавати док не прочитам интегрални текст из књиге коју је поменуо. Слутим да то нису једине, а можда ни најтеже, увреде које је изрекао на мој рачун. Стим у вези, није ми, заиста, јасно откуда људима који

наглашавају своје хришћанско опредељење толика потреба за инвективом и слобода да вређају људе које не познају лично. Објашњења која је г. Димитријевић дао у вези са тим, у другом делу свог излагања, не могу да прихватим. Ако је неко из службе у којој сам некада радио учинио било какве злочине, он мора да има име и презиме и да буде изведен пред суд. Олако проглашавање свих људи који су радили у некадашњој УДБ-и и СДБ-у, или раде у БИА-и за злочинце или за суодговорне за било какве злочине није само (по)грешно, већ и неприхватљиво и опасно.

Будући да је г. Димитријевић своје примедбе на моју књигу изнео у 13 тачака, и ја ћу покушати да своје кратке одговоре формулишем на сличан начин:

1). Тачно је да сам ја, у својој реконструкцији догађаја о којима сам писао, често употребљавао изразе типа «можда је», «по свему судећи» и сл. То сам чинио увек када за своје претпоставке нисам имао довољно чврстих доказа у архивској и другој грађи до које сам дошао. Зар г. Димитријевић мисли да је требало да доносим категоричке закључке и онда када сам за то имао и онда када нисам имао основа? Иначе, на питање зашто су патријарх Гаврило и епископ Николај одведени 1944. у Дахау, ја сам у књизи дао сасвим јасан и недвосмислен одговор. 2). И наша и страна историографија су изнеле на светло дана толико несумњивих доказа о сарадњи Драже Михаиловића са немачким окупационим властима, да то, ни за кога објективног није спорно. С друге стране, није спорно ни то на чијој су страни биле симпатије двојице великодостојника СПЦ између 1941. и 1945, због чега је Херман Нојбахер онако упорно радио на њиховом ангажовању у борби против југословенских и совјетских комуниста. 3). Шта би се десило са патријархом и епископом Николајем да су их ослободили црвеноармејци и титовци није баш тако велико питање као што мисли г. Димитријевић. Је ли патријарх Гаврило био утамничен, мучен или убијен када се вратио у Југославију? Можда би и епископ Николај прошао слично? Нема, иначе, никакве сумње у то да депортовање двојице старца из Војловице у Дахау није могло да буде пријатно за њих, али ни поузданих података да би се оно могло назвати «правим мучењем». 4). Великодостојници СПЦ су били у Дахауу, али врло кратко и то у «Почасном бункеру», поштеђени мучења, гладовања и класичног логорашког третмана. У време «сурове забране Титовог режима да се Николај, као «ратни злочинац» у јавности уопште помиње», ја сам објавио текст којим сам упозорио ту јавност на нетачност и штетност такве оптужбе (што су регистровани и неки мени не баш наклоњени црквени писци). 5). Текст епископа Николаја који помиње г. Димитријевић потврђује моје налазе о смештају двојице великодостојника у «Почасном бункеру» и није поуздана основа за закључивање о неком њиховом тешком страдању у Дахауу. 6). Они су после пуштања из Дахауа били још извесно време интернирани, али не и после јануара 1945. 7). Нема никаквих поузданих основа за закључивање о психичком малтретирању великодостојника СПЦ од стране Гестапоа после пуштања из Дахауа. Нојбахерови контакти са њима пре су личили на преговоре и убеђивања, него на било какво малтретирање и притиске. 8). Нојбахерови извештаји из јануара и марта 1945. потврђују да су патријарх Гаврило и

епископ Николај, ипак, пристали да се ангажују на остварењу његовог плана о обједињавању преосталих српских антикомунистичких снага у пролеће 1945. Они у Словенији нису благосиљали само трупе Драже Михаиловића, већ и трупе Димитрија Љотића, чији квислиншки карактер нико озбиљан не доводи у питање. 9). Нико до сада није оспорио чињеницу да су великодостојници СПЦ крај рата у Европи и крах Трећег Рајха дочекали у хотелу «Гранд», у Кицбилу, заједно са Миланом Недићем и другим познатим српским и балканским сарадницима нациста. 10). О овоме је већ било речи у оквиру 3. тачке. 11). Поменути текст епископа Николаја описује само један догађај из њиховог заточеништва у Дахауу, остављајући отвореним сва важнија питања у вези са њим. Писац његовог формата могао је, да је хтео, да напише много информативнији и јаснији текст о том заточеништву и тако онемогући све оне мистификације о којима сам писао. 12-14). Ја нисам писао само о епископу Николају, већ и о патријарху Гаврилу, и то само о њиховим ратним судбинама, са нагласком на епизоди из Дахауа. За мистификације око те епизоде највећу одговорност носе они сами и њихови најближи сарадници и црквени историчари, који све до почетка 21. века нису хтели да објаве сведочења и документацију која се чувала у архиву Светог архијерејског синода о томе (нити да је ставе на увид световним историчарима). Што се тиче тврдње о највећој неистини коју сам, наводно, написао у својој књизи, лично сам се у више наврата уверио у опортунизам државних органа за односе са верским заједницама и у њихов страх од научног истраживања свих осетљивих тема из те области. То, наравно, не значи да није било и оних представника комунистичког режима који су инсистирали на етикетама «ратни злочинац» и «профашиста» за епископа Николаја, иако за то није било основа. А да је био «дражиновац», то нико не спори и не сматра блаћењем.

Кад је у питању моја тврдња да је «режим заточеничког боравка у Војловици био врло либералан», ја остајем при њој, упркос оноликом Димитријевићевом позивању на сведочења јеромонаха (и каснијег епископа) Василија. Да је г. Димитријевић био мало објективнији или, бар, пажљивији, он је у дневничким забелешкама истог аутора из Војловице могао да пронађе мноштво доказа у прилог мојој тврдњи. Али, то није била главна тема моје књиге, па је, можда, расправу око тог питања боље оставити за неку другу прилику.

Све у свему, да није било оних дисквалификација у стилу «слуга», «стари циник» и ко зна још чега што, вероватно, садржи књига г. Димитријевића, ја бих му, у ствари, био веома захвалан на оном што је данас изрекао о мојој књизи. И то не само на признањима о њеној озбиљности, систематичности и открићу тајне «Почасног бункера», него и на примедбама и питањима које ми је упутио. Овако ми остаје да се надам да ће и он и бар неки други моји опоненти покушати да се ослободе праксе неоснованог етикетирања и вређања неистомишљеника и да ће стварно подржати праксу вођења дијалога и полемика и по овом и по другим интересантним и важним питањима.

Још једном о инсинуацијама Велибора Џомића и другим примедбама на моју књигу

Пише: Предраг Илић
петак, 25 април 2008 21:41

Још једанпут хвала свима који су дошли на расправу о мојој књизи, а посебно њеним организаторима.